

Балканска приказка – story, history

Д-р Херкулес Милас, преподавател по турска литература и история в Егейския университет, Родос, Гърция, разказва на срещата на Балканския политически клуб в Истанбул през 2003 година един турски анекдот¹.

Аз пък първо ще ви преразкажа съкратено самия анекдот, а после – брилянтните изводи на доктор Милас. Ще добавя идеите и на други остри умове, също свои си размисли над книги и вестникарски изрезки – с надеждата, че от всичко туй ще си изберете нещо накрая, което да си подчертаете с молив като една от поуките в тази книга.

В отдавнашни времена група мъже от едно село в Източен Анадол тръгнали на гурбет към Истанбул. Когато преминавали край някакъв поток, един от тях посочил птица, която летяла съвсем ниско, и възкликнал: „Вижте! Тя почти докосна водата.“ Мъжете започнали да обсъждат случката, а скоро – и да се карат. Половината настоявали, че птицата е допряла за миг водата, а останалите – че само е минала много близо до повърхността. Спорът се разгорещил, изречени били обидни думи, започнал и бой, в който някои от мъжете извадили ножовете си. Когато най-сетне спрели и осъзнали какво е станало, почти половината от групата били мъртви. Покрусени и разкайващи се за

¹ **Changing Balkans.** The Cultural Potential of the Balkan Countries as a Factor of Development. International Conference. 29 May – 1 June 2003, Istanbul. Balkan Political Club Foundation, Sofia, 2003.

стореното, оцелелите погребали другарите си и продължили нататък.

След няколко години същите гурбетчии се връщали по същия път към домовете си. Когато стигнали до потока, спомнили си тъжния инцидент. Срамота е, казали си, че приятелите ни загинаха за нищо и никакво, глупаво е хората да се карат за толкова дребни неща. Докато кротко си говорели, че е трябвало спокойно да обсъдят въпроса, с уважение към чуждото мнение и без употреба на сила, един от тях рекъл: „В края на краищата има ли изобщо някакво значение дали птицата докосна водата? Ако приемеш мнението на другия, дори да се престориш, че си съгласен с него, кавги от този род могат да се избегнат. Достатъчно бе да се каже: „Да, бе, птицата докосна водата“ и нищо нямаше да се случи.“

„Така е – рекъл друг мъж. – Но щеше да е още по-просто, ако вие се бяхте съгласили, че птицата не допря водата, защото беше очевидно, че не я допря.“

Читателят сигурно се досеща, че препирнята се подновила, пак преминала в бой и останалите от групата изгубили живота си заради същия въпрос за птицата над реката.

А ето и изводите на д-р Милас, както си ги е номерирал:

1. След кризата настъпва разкаяние. Мнозина говорят за мир, добросъседство и дружба. Чувството на съжаление е искрено.

2. Обаче „тъжните инциденти“ се повтарят. Защо? Защото, както се вижда от анекдота, участниците въобщо не са разбрали същината на случилото се. Те продължават да си мислят, че спорът е бил за „птицата“ – тоест за някакъв факт или ситуация извън тях самите.

3. Нашите герои искрено съжаляват за насилието, но не и за своя начин на мислене, за отношението си към другите, за психологичните си нагласи и за своята „идеология“.

4. Трагедията е можела да се избегне не чрез консенсус по въпроса за птицата, а чрез коренна промяна на поведенческата нагласа. Упорството да се постигне единодушие върху „фактите“ може да има печални последици; важното всъщност е промяната на нашето отношение към преценките и възприятията на другите.

5. Обаче нещастната група от селяни не само не успява философски да се примири с две взаимно изключващи се „истини“, но не е наясно и със своята психология. Те не са в състояние да разберат, че отношението им е повлияно от основни човешки пороци: инат, който се основава на гордостта; гордост, прикриваща чувството за несигурност; несигурност, произлизаща от фобии; фобии, родени от невежество.

Добре, пита се доктор Милас, ние, народите, които също като героите от анекдота изпитваме вина за участието си в минали кървави конфликти, дали сме в по-добра позиция от анадолските гурбетчии или въпреки добрата си воля все още сме изложени на риска от повторение на „грешките“?

Трудно е да се даде окончателен отговор. От една страна, днешните балкански народи имат богат опит от миналото, отрицателни примери, които следва да се избягват. Ние имаме шанса да знаем защо сме воювали, да знаем много за национализма – идеологията, която доминира всички етнически конфликти. Академичният принос в тази сфера е огромен. В същото време обикновените граж-

дани не са запознати с теоретичните постижения. Националистическата идеология доминира и се възприема от мнозинството като „здрав разум“. Това представлява заплаха за района.

Е, отваряме дискусията. Представям си как доклад-метафора на гръцкия учен предизвиква конкретни възражения във връзка със скорошни балкански конфликти. В Босна трите основни народа и страни във войната си имат свои непримирими обяснения за случилото се – външна агресия и геноцид или гражданска война са основните тези плюс някои рядко изповядвани нюанси. Тоест „Скарахме се и се сбихме“ срещу „Вие започнахте първи, ние трябваше да се браним от планираното изстребление“. Единствената фундаментална обща черта на въпросните тези е непризнаването на собствената отговорност. „Нашите били прави лиши неща? Защо обвинявате жертвата, като целият свят знае какво направиха ония...“

Сараевският публицист и редовен автор в либералния всекидневник „Ослободженје“ Йосип Вричко: „Докато имаме три варианта на миналото, едва ли ще имаме общо бъдеще.“

Възразява му Боривой Таборин, и той често среща по страниците на същия вестник: „Десет години се препираме дали войната в БиХ е била гражданска или агресия, имало ли е геноцид или не. Ако ще правим същото и идните десет години, те ще бъдат изгубени за страната. Утвърждаването на истината като условие за национално помирение, за което се застъпват мнозина, е обикновено клише. Истината никога няма да бъде утвърдена. Моето предложение е: първо да се помирим, пък тогава голяма част от истината само ще излезе наяве.“

Българският историк Андрей Пантев във вече цитираната статия: „Казват, че братската омраза е най-силна. Казват, че братското предателство е най-отблъскващо. Като при сбиване на деца балканските историографски школи старателно и с настървена прибързаност питат и си отговарят кой започна пръв...

Историята понякога е лоша учителка... Какъв е истинският смисъл на кошунствено звучащата фраза, че където има премного история, тя следва да бъде забравена? Възобновяването на миналото, неговото гротескно възпроизвеждане е по-опасно от невежествената историческа амнезия. Особено ако това възпроизвеждане е селективно и целенасочено!“

Ами сега – да гласуваме? Всичко е мъдро и вярно... Или да видим първо, кое е очевидно невъзможно и колко всъщност е стеснен изборът ни на мъдрост.

Ще чуете и други гласове в подобни дискусии да изразяват горчивината си от историографските и фронтови вражди на Балканите с метафора някаква, че историята е вредна и нека я забраним. Толкова са много и наистина вредни злоупотребите с миналото, та и аз бих гласувал да обявим полуострова за едно или две поколения поне за зона, свободна от история. Но невъзможно е, уви, защото всеки вакуум, оставен от честните интелектуалци или политици, ще се попълни веднага с многотиражни манипулации на националистите.

Обаче да се напише и одобри една обща, универсална история също няма как, а трудно, чак и опасно е да се живее с толкова различни истории. Помирението не може без истината, защото жертвата трябва да прости, а извършителят – да се покае, но невероятно е

това да се случи, докато всеки държи на сто процента от своята истина и настоява другият да направи първата отстъпка.

На основата на практическия си босненски опит аз гласувам за това истината да се търси. Да се рови в архивите, да се копае в масовите гробници. Но ако може шефовете на комисиите по ровенето и копаенето да не се изживяват като прокурори с обществена поръчка, а поповете и имамите да се молят над дупките, вместо да правят заглавия в медиите. Знам, ще я яхат и изнасилват истината, както е било во веки веков. Черепите и костите на жертвите ще се веят върху черни бойни знамена, натрапчивото вменяване на масова, колективна вина ще втвърдява ината на действително виновните и те ще продължават да отричат. Обаче в глобализиращото се дори тук публично и медийно пространство истината прокапва между чадърите на невинността. Мисля да съм видял и усетил как сред единия народ започват да си казват – абе, в Сребреница май наистина се е случило нещо, което... А другите пък ще си помислят над вестника – абе, и нашите май са правили лагери, палили отделно взети къщи и застреляли тук-таме по някой невъоръжен цивилен нещастник.

И това ми изглежда като някакъв напредък все пак. Разочароващо бавен наистина, та се питам – кога ще спре скелетното шоу, пропагандното взаимно замерване с бройките на жертвите, меренето на пролятата кръв в историко-кубически единици?

Това е всъщност – както вероятно и другаде на Балканите – проблем на бащи и деца. Няма богиня на историята, към която да се обърнем невинно с въпроса,

какво ще ни даде от пожълтелите си страници. Много преди първия вестник и дори преди първата читанка родителите избират кои страници от коя балканска приказка да прочетат за заспиване. Родителите пишат учебниците и те решават в уроците „Водене на дневник“ или „Репортаж“ – реални босненски примери – колко да сложат кръв и ужас от попилени от снаряд детски тела и колко от онези, като че ли между другото случили се примери на любов и алтруизъм.

Търсенето на истината ще даде плодове, ако преглътнем каквото ни казва професор Милас – че е невъзможно за вечни времена или дори за известно време да се намери универсална истина. Няма да има скоро общ учебник по история на Балканите, одобрен от парламентите и народите на множащите се балкански щати, но възможно е да се постави на лавицата покрай нашия учебник и техния, и в тези учебници да са задраскани най-обидните редове, да са добавени тук или там по някоя нова страница.

Възможно е, макар често да ни мързи, да учим децата да четат.

Ама поне да им кажем: „Ей така беше едно време – половината от нас казваха, че са видели птицата да топва перата си във водата, а другите...“